

**Gnój Wojciecha Kuczoka
w chorwackim i serbskim przekładzie,
czyli o dwóch strategiach
tłumaczenia gwary śląskiej**

Wojciech Kuczok's *Gnój* in Croatian and Serbian
Translation: Two Strategies for Translating
the Silesian Dialect

Paulina Pycia-Kośćcak

<https://orcid.org/0000-0002-7886-7566>

UNIVERSITY OF SILESIA IN KATOWICE
paulina.pycia@us.edu.pl

Nikola Kośćcak

<https://orcid.org/0000-0002-8303-3056>

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
nkoscak@ffzg.hr

Data zgłoszenia: 31.01.2022 r. | Data akceptacji: 22.04.2022 r.

ABSTRACT | This article deals with the Croatian and Serbian translation of the Silesian dialect, which appears in Wojciech Kuczok's novel *Gnój*. The analysis includes the dialect stylization present in the source text, as well as the strategies and techniques used for its translations. The various translation solutions used by the translators also were compared and evaluated.

KEYWORDS | dialect translation, stylization, idiostyle, Polish language, Croatian language, Serbian language

Wydana w 2003 roku powieść *Gnój* Wojciecha Kuczoka została uhonorowana Paszportem „Polityki”, prestiżową Nagrodą Literacką Nike oraz tytułem Krakowskiej Książki Miesiąca. Opowieść składa się z trzech rozdziałów: *Przedtem*, *Wtedy* i *Potem*, opisujących życie dysfunkcyjnej rodziny małego K. na tle PRL-owskiego miasteczka na Górnym Śląsku. Sam autor również jest Ślązakiem, urodził się w 1972 roku w Chorzowie. Dorastanie w multilingwalnym i multi-etnicznym regionie w pewnym stopniu tłumaczy jego szczególną wrażliwość na język, czyli narzędzie, którym się posługuje. Teksty Kuczoka cenione są między innymi za zręczność w operowaniu różnymi rejestrami językowymi i wartość stylistyczną. Powieść *Gnój* została przetłumaczona na trzynaście języków, w tym na język chorwacki — przez Adriana Cvitanovicia (w 2005 roku), i serbski — przez Milana Duškova (w 2006 roku)¹.

Celem prezentowanej w artykule analizy jest porównanie elementów gwarowych wykorzystanych jako narzędzie ekspresji w tekście źródłowym oraz w przekładach na dwa pokrewne języki — chorwacki i serbski, określenie ich ekwiwalencji, a także ocena zastosowanych strategii, które można metaforycznie nazwać przemilczeniem i dialogiem.

W powieści Kuczoka stylizacja gwarowa występuje na dwóch poziomach: w narracji (na płaszczyźnie leksykalnej) oraz w replikach bohaterów, które odzwierciedlają żywą mowę Ślązaków (na płaszczyźnie fonetyczno-fonologicznej, morfologicznej, leksykalnej i składniowej). W artykule analizowane będą te fragmenty tekstu, w których gwara wyrażona jest eksplicytnie i buduje językowo-kulturowy obraz śląskiej rodziny.

Rekonstrukcja takiego obrazu za pomocą innego kodu językowego jest niezwykle trudna, nie tylko ze względu na bariery językowe, lecz także z uwagi na fakt, że gwara jest elementem stylu osobniczego² postaci. To na indywidualnym,

1 Za: E. Lempp, [online]: *Wojciech Kuczok*. Dostępne w Internecie: <https://instytutksiazki.pl/literatura,8,indeks-autorow,26,wojciech-kuczok,111.html?filter=K> [dostęp: 20.12.2021].

2 Pojęcie idiostylu zostało tu użyte w rozumieniu Zenona Klemensiewicza. Językoznawca na podstawie odniesienia do poziomu systemu (*langue*) i wypowiedzi (*parole*) wyróżnił dwa podstawowe zjawiska. Pierwszym jest język osobniczy/idiolekt, który jest definiowany jako „system wyrazów, typów fleksyjnych, typów słotwórczych, schematów i szablonów syntaktycznych, który stanowiąc pewien ułamek języka zbiorowiskowego, przechowuje się w świadomości osobniczej w postaci psychicznych przedstawień. Jest to zarazem zasób możliwości wypowiedzi, które osobnik realizuje w mowie. [...] można się dopatrywać w języku osobniczym systemu norm fonologicznych, morfologicznych, syntaktycznych i leksykalnych, będącego znów wycinkiem

niepowtarzalnym i nacechowanym stylu językowym jednostki opiera się między innymi jej charakterystyka. Porównanie idiostylów bohaterów może stać się następnie podstawą do wyodrębnienia zmiennych tendencji językowych, które występują w danym środowisku na przestrzeni lat. Bogusław Wyderka zwraca uwagę, że Kuczok ilustruje w powieści proces akulturacji dialektu właśnie przez zachowania językowe swoich bohaterów³. Ujawniają się w nich tendencje do zaniku dóbr kultury materialnej i niematerialnej (widoczne zarówno na Śląsku, jak i w szerszej perspektywie — na prowincji i terenach wiejskich). Globalizacja i kultura masowa w widoczny sposób negatywnie wpływa na lokalne tradycje. Przedstawiciel najstarszej generacji, Alfons, dziadek starego K., posługuje się płynnie gwarą śląską: „tyn kinoaparat richtich tyła wort, wiela ło nim godajom” (s. 27). Natomiast stary K., ojciec głównego bohatera, posługuje się polszczyzną ogólną, ma negatywny stosunek do gwary i używa jej wybiórczo, np. w odniesieniu do potraw: *bratkartofle*, *wodzionka*, *panczkraut* (s. 76). Dialekt i sposób jego użycia jest również elementem charakterystyki matki głównego bohatera. Coraz śmielsze i częstsze posługiwanie się gwarą występuje w momentach skrajnie negatywnych emocji, w czasie kłótni z mężem.

Stylizacja językowa jest przez badaczy definiowana na wiele sposobów, przy czym różnica dotyczy przede wszystkim podstawy stylizacji gwarowej: stylu lub dialektu jako systemu językowego. W *Słowniku terminów literackich* stylizacja definiowana jest jako „celowe wprowadzenie do wypowiedzi, realizującej określony styl, pewnych istotnych właściwości stylu innego, będącego wzorcem stylizacyjnym, traktowanego jako obcy sytuacji nadawcy wypowiedzi”⁴. Stanisław Dubisz opisuje ją jako świadomą czynność nasycania tekstu, należącego do jednego ze stylów polszczyzny ogólnej, elementami nieogólnopolskich stylów mówionych⁵.

takięż systemu norm w języku zbiorowiskowym” (Z. Klemensiewicz, 1961: *Jak charakteryzować język osobniczy?* W: Z. Klemensiewicz: *W kręgu języka artystycznego i literackiego*. Warszawa, PWN, s. 204). Drugi to styl jednostki/idiostyl, który stanowi „zespół właściwych osobnikowi tendencji stylizacyjnych, czyli tendencji kształtowania wypowiedzi jako pewnych struktur wyrazowych” (Z. Klemensiewicz, 1961: *Jak charakteryzować język osobniczy...*, s. 205). Bożena Witosz zwraca uwagę, że zarówno idiolekt, jak i idiostyl budują tożsamość jednostki, jednak każdy z nich odwołuje się do innej sfery. O ile idiolekt ma charakter wyabstrahowany, o tyle idiostyl funkcjonuje w kontekście i jest ściśle powiązany z osobowością jednostki (B. Witosz, 2009: *Dyskurs i stylistyka*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 251—252).

3 B. Wyderka, 2020: *Gwara w twórczości nowej fali prozaików śląskich: Wojciech Kuczok i Szczepan Twardoch*. „Stylistyka”, t. 25, s. 423.

4 J. Sławiński, red., 1976: *Słownik terminów literackich*. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, Ossolineum, s. 427.

5 Do nieogólnopolskich stylów mówionych badacz zalicza: regionalne odmiany polszczyzny, dialekty ludowe, gwary środowiskowe i miejskie, artystyczny styl folkloru. S. Dubisz, 1996: *O stylizacji językowej*. „Język Artystyczny”, nr 10, s. 14.

Rikard Simeon, podając słownikową definicję stylizacji, pisze między innymi o stylizacji jako o „oponašanju manire pripovijedanja, govornog stila i sl., koje obično teži za tim da se stvori dojam izvornosti”⁶, a wśród trzech rodzajów stylizacji wyróżnia stylizację „različitih socijalno-govornih stilova kojoj je svrha uspostaviti govornu osobinu ljudi različitih socijalnih slojeva”. Podobne ujęcie prezentuje Marina Katnić-Bakaršić, która definiuje stylizację jako „specifične govorne karakterizacije, uz niz tipičnih jezičnih sredstava i slično”⁷. Aleksander Wilkoń zaznacza natomiast, że stylizacja może wychodzić poza style językowe i uwzględniać również odmiany języka mającego cechy systemowe, np. gwary⁸. Podobnego zdania jest Dorota Zdunkiewicz-Jedynak, która twierdzi, że stylizacja gwarowa to ukształtowanie tekstu z wykorzystaniem systemu językowego właściwego dialektom ludowym⁹.

Pomimo różnych ujęć i perspektyw wszyscy badacze są zgodni co do tego, że stylizacja językowa jest zjawiskiem tekstowym, należącym do poziomu *parole*, i celowym zabiegiem artystycznym.

Wyznaczniki regionalności języka mogą dotyczyć wielu płaszczyzn językowych, ich klasyfikacja w ujęciach różnych badaczy jest podobna. Leszek Berezowski sygnały tego typu dzieli na cztery grupy: fonetyczne/fonologiczne, czyli zapis oddający odmienną wymowę; morfologiczne, czyli środki wykraczające poza obowiązującą normę językową, a pojawiające się w środowiskowych odmianach języka; leksykalne i składniowe, które obejmują pozostałe niestandardowe relacje ponad poziomem leksykalnym¹⁰. Stanisław Dubisz wskazuje na sześć płaszczyzn tekstu literackiego, w których obecne są wykładniki stylizacji językowej: graficzno-fonetyczną, morfologiczną (fleksyjną i słowotwórczą), leksykalną, składniową i frazeologiczną. Zwraca również uwagę, że analizując wykładniki stylizacji, należy dokonać ich charakterystyki jakościowej (przyporządkowanie typologiczne) i ilościowej (frekwencja występowania w tekście), co stanowi podstawę do określenia różnorodnych form stylizacji¹¹.

Odwołując się do katalogu form stylizacyjnych Dubisza, można scharakteryzować stylizację gwarową w powieści Kuczoka jako stylizację fragmentaryczną,

6 R. Simeon, 1969: *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Zagreb, Matica hrvatska, s. 525.

7 M. Katnić-Bakaršić, 2007: *Stilistika*. Sarajevo, Ljiljan, s. 113.

8 A. Wilkoń, 1999: *Problemy stylizacji językowej w literaturze*. W: A. Wilkoń: *Język artystyczny. Studia i szkice*. Katowice, „Śląsk”, s. 92.

9 D. Zdunkiewicz-Jedynak, 2008: *Wykłady ze stylistyki*. Warszawa, PWN, s. 184.

10 L. Berezowski, 1997: *Dialect in Translation*. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 42–43.

11 S. Dubisz, 1996: *O stylizacji...*, s. 16–18.

w której występuje niewiele wykładników gwary śląskiej¹², oraz informacyjną, która harmonijnie uzupełnia fabułę powieści przez odniesienie do językowych realiów świata przedstawionego w utworze. Stylizacja ta pełni funkcje fabularne: etniczną — oddaje zróżnicowanie narodowościowe bohaterów, a także socjologiczną i intelektualną — określa pozycję społeczną, status i poziom umysłowy postaci, oraz strukturalną, uzupełniającą — „stanowi dopełnienie innych składników tworzywa językowego tekstu”¹³.

Stylizacja gwarowa w powieści *Gnój* obejmuje warstwę fonetyczną, fleksyjną, leksykalną i składniową. Wyderka podaje szczegółową listę technik stylizacyjnych występujących w powieści, ilustrując je przykładami. Wśród zjawisk fonetycznych wymienia:

- monoftongiczny kontynuant pochylonego [á]¹⁴ w postaci [o], np. *kwiotki, godka, szmaciorz, znocie, jo, wykłudzynio, mo, dobro, twojo*;
- kontynuant pochylonego [é] w postaci [y], np. *papiyż*;
- labializację nagłosowego [o-], np. *łokno, ło nim, łodstow, łobiod, łoba*;
- nosówkę przednią realizowaną w wygłosie jako szerokie, zdenazalizowane [a], np. *nie strzymia, moga umrzyć, nie widza*;
- mazurzenie, np. *cym, polic, jesce*;
- zachowaną grupę [ʒi], czyli i po historycznie miękkim r', np. *przidzie, starzik, trzi*;
- zwięźlenie samogłosek [e, o] przed spółgłoską nosową, np. *tyn, Iluna*;
- śródgłosowe [ɛ] artykułowane jak nosowe [y], np. *jyndza, cmyntarny*;
- wygłosowe [-ɔ] traci nosowość i wymawiane jest jak [om], np. *godajom, lotajom*;
- poszerzenie artykulacji [i] przed [u] w formach czasu przeszłego, np. *trafiła, kupioł*;
- uproszczenie grupy spółgłoskowej w postaci zaniku [u] w połączeniach typu *ch(ł)opie, ch(ł)opcy*.

Jako cechy fleksyjne badacz wyróżnia:

- końcówkę -ów dla dopełniacza lm. r.ż., np. *nie mosz już dychów*;
- rozkaznikowy sufiks -ej, np. *łotwieraj, dej*;

12 Według Wyderki nośnikiem stylizacji gwarowej w powieści Kuczoka jest zaledwie pół procent leksyki całego tekstu. B. Wyderka, 2020: *Gwara w twórczości...*, s. 411.

13 S. Dubisz, 1996: *O stylizacji...*, s. 20—21.

14 Samogłoski pochylone (ścieśnione) zachowały się w gwarze śląskiej jako samodzielne głoski, ale w zależności od regionu Ślązacy wymawiają je na różne sposoby. Są często kontynuantami staropolskich samogłosek długich, jednak pojawiają się także w nowych wyrazach (por. I. Winiarska, [online]: *Cechy językowe dialektu śląskiego*. W: H. Karaś, red.: *Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe*. Dostępne w Internecie: <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=opis-dialektow&l2=dialekt-slaski&l3=dialekt-slaski-charakterystyka> [dostęp: 13.12.2021]).

- gwarowe formy tematów w odmianie niektórych czasowników, np. *iść* — *poszoł, być* — *byda, bydzie, boł*;
- dopełniacz dzierzawczy w postaci kalki z języka niemieckiego, np. *syn łod Helmuta*.

Natomiast na płaszczyźnie leksykalnej wskazuje na występowanie dwóch podsystemów. Pierwszym z nich jest słownictwo ogólnogwarowe lub takie, które przeszło z gwary śląskiej do języka ogólnego, a więc zrozumiałe dla przeciętnego użytkownika języka polskiego, np. *ciepnąć* ‘rzucić’, *dziołcha* ‘dziewczyna’, *ino* ‘tylko’. Drugi stanowi leksyka, która może być kłopotliwa dla osób spoza Śląska, jednak kontekst, w jakim słowa te zostały użyte, ułatwia ich zrozumienie, np. *gryfny* ‘ładny, przystojny’, *koło* ‘rower’, *wykludzynie* ‘wyprawadzka’¹⁵.

Listę technik podaną przez Wyderkę można uzupełnić o inne cechy tworzące eklektyczny zbiór cech regionalno-kolokwialnych wyróżniających mowę bohaterów powieści. Należą do nich uproszczenia fonetyczne, np.:

- utrata nosowości [-ɛ] w wygłosie, np. *sie, cie*;
- uproszczenia grup spółgłoskowych przez opuszczanie głosek, np. *abo* (albo), *kuwa* (kurwa), *mie* (mnie), *jes* (jest), *choby* (choćby).

Mniej liczne są dodatkowe cechy morfologiczne i składniowe, np.:

- ruchoma końcówka osobowa, np. *dobrześ ty trafiła*;
- nowe wyrazy tworzone pod wpływem języka niemieckiego (złożenia i zrosty), np. *bratkartofle, panczkraut*;
- dystrybucja wartości kategorii rodzaju w formach czasu przeszłego odmienna od tej, która występuje w polszczyźnie ogólnej, np. *kwiotki spadli*;
- partykuła *by* występująca często oddzielnie, np. *by boł*.

Do frekwentownych środków można natomiast zaliczyć również leksykę charakterystyczną dla mowy potocznej oraz germanizmy i bohemizmy typowe dla śląszczyzny, np.:

- kolokwializmy, np. *dycha, wyciąg* (jako forma trybu rozkazującego od czasownika *wyciągnąć*);
- wulgaryzmy, np. *chamie, pieroński kurwiorzu, ciulowy*¹⁶;
- germanizmy, np. *kamrat, rychtuj*;
- bohemizmy, np. *sebylc (sie), przajesz*;
- frazeologizmy, np. *idź w pierony, mo glisty w rzyci*;
- archaizmy, np. zaimek *som* ‘tu, tutaj’, *godać* ‘mówić (po śląsku)’.

15 B. Wyderka, 2017: O stylizacji gwarowej dyskusyjnie (na materiale wybranych utworów współczesnej prozy polskiej). „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, t. 64, s. 345–346.

16 Etymologii i popularności wulgaryzmu *ciul* i jego derywatów Wyderka poświęcił swój artykuł pt. Ogólnopolska kariera śląskiego wulgaryzmu (zob. B. Wyderka, 2019: Ogólnopolska kariera śląskiego wulgaryzmu. „Gwary Dziś”, z. 11, s. 153–162).

Michaił Bachtin zauważa, że świat stał się „aktywnie wielojęzyczny”, różne odmiany językowe nie koegzystują obok siebie, lecz wzajemnie na siebie oddziałują¹⁷. Język artystyczny może natomiast kumulować w sobie wszystkie odmiany języka etnicznego — geograficzne, socjologiczne i historyczne — i to na dwóch płaszczyznach, tj. w stylizowanych wypowiedziach bohaterów oraz w języku samego autora¹⁸. Obecna w tekście powieści wielojęzyczność jest zatem efektem mimetyzmu językowego.

Stylizacji gwarowej nie można utożsamiać z rzeczywistym kodem językowym, gwarą, dialektem i in. Stworzona na potrzeby tekstu literackiego odmiana językowa jest odwzorowaniem danego kodu, opiera się na nim, ale nie jest z nim identyczna i równoważna. W przypadku gwar i dialektów widoczna jest jej odmienna struktura mająca cechy interdialektalne i własne konwencje stylistyczno-językowe, które muszą być zrozumiałe dla odbiorcy z zewnątrz.

Stylizowane na gwarę śląską wypowiedzi bohaterów są zapisane w formie mowy niezależnej i ujęte w cudzysłów lub jako element dialogu, tj. w nowym wersie, z myślnikiem. Zostały one zapisane według zasad ortograficznych języka polskiego, tj. bez odrębnych znaków graficznych, które ilustrowałyby odmienną artykulację występującą w gwarze śląskiej. Kuczok imituje określone wartości brzmieniowe typowe dla śląszczyzny, stosując różne kombinacje polskich głosek i liter, co Berezowski nazywa *dialektem wzrokowym* (ang. *eye dialect*), np. *sie* (się), *nosz* (nasz), *mie* (mnie), *trafiyla* (trafiła)¹⁹.

Podczas tłumaczenia tekstów niestandardowych należy brać pod uwagę kilka aspektów: zdolności percepcyjne odbiorców tekstu docelowego (odmienna interpretacja i wartościowanie zjawisk, doświadczenia życiowe itp.), bogate spektrum konotacji związanych z niestandardowym kodem językowym i jego użytkownikami, jak ma to miejsce w przypadku Śląska i Ślązaków, a także fakt, że domestykacja, ukierunkowana na specyfikę kultury docelowej, umiejscawia tekst w zupełnie innym kontekście kulturowym oraz geograficznym. W związku z tym, że nie ma możliwości zrekonstruowania pełnej stylizacji gwarowej w tekście docelowym, wskazane jest zaznaczenie inności, idiolektyczności języka bohaterów tłumaczonej powieści w stosunku do odmiany standardowej, nienacechowanej.

Teoretycy i praktycy przekładu sugerują w tej sytuacji różnorodne rozwiązania translatorskie (stosowane zarówno pojedynczo, jak i w kombinacjach kilku

17 M. Bachtin, 1970: *Epos a powieść (o metodologii badania powieści)*. J. Baluch, tłum. „Pamiętnik Literacki”, t. 61, z. 3, s. 210.

18 A. Wilkoń, 2000: *Typologia odmian językowych współczesnej polszczyzny*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 74.

19 L. Berezowski, 1997: *Dialect...*, s. 42.

z nich), które mogą zastąpić neutralizację tekstu. Berezowski wymienia wśród nich między innymi:

- leksykalizację, czyli wykorzystanie słownictwa charakterystycznego dla danej grupy społecznej, przy jednoczesnym pominięciu stylizacji na pozostałych poziomach językowych: fonetycznym, morfologicznym i składniowym;
- tłumaczenie częściowe, czyli zachowanie elementów obcych również w tekście oryginalnym;
- relatywizację, czyli zachowanie wyznaczników gwarowości jedynie w postaci form adresatywnych i zwrotów grzecznościowych;
- pidżynizację, czyli konstruowanie języka postaci na wszystkich płaszczyznach (fonetycznej, morfologicznej, leksykalnej i składniowej), opierając się na odbieganiu od norm i wzorców przyjętych w języku standardowym;
- stworzenie sztucznego języka;
- kolokwializację, czyli upotocznienie języka;
- rustykalizację, czyli nadanie językowi niestandardowych cech dialektalnych, regionalnych, wiejskich poprzez wykorzystanie określonego dialektu lub stworzenie interdialektu²⁰.

Szczegółową klasyfikację podaje także Krzysztof Hejwowski, który uwzględnia: transfer, transfer z objaśnieniami, transkrypcję, transkrypcję z objaśnieniami, neutralizację, neutralizację z komentarzem odautorskim (w tekście lub w paratekście), ekwiwalent funkcjonalny, stylizację (ponadstandardową, wiejską, miejską, kolokwialną i slangową), relatywizację (redukcję stylizacji do form dialogowych) i opuszczenie (np. w celu uniknięcia powtórzeń)²¹.

W tekście źródłowym wyraźnie zarysowuje się obcość języka, którym porozumiewają się bohaterowie powieści, jego odmienność w stosunku do języka ogólnego, a przez ten pryzmat również obcość kulturowa dla nie-Ślązaków. Utrzymanie obcości w przekładzie jest więc warunkiem zachowania ekwiwalencji w stosunku do tekstu źródłowego. Obcość ta może wynikać według Romana Lewickiego z trzech źródeł: odmienności językowej (nietypowe, dziwne, niezrozumiałe wyrażenia), odmienności kulturowej (różnice kulturowe i różnice doświadczeń życiowych), odmienności religijnej i aksjologicznej²². Tłumacze zmierzili się z obcością w powieści Kuczoka i poradzili sobie z nią na różne sposoby.

W przekładzie chorwackim można zaobserwować w zasadzie całkowitą standaryzację tekstu. Dotyczy ona wszystkich płaszczyzn językowych, na których

20 Ibidem, s. 53–81.

21 K. Hejwowski, 2015: *Iluzja przekładu*. Katowice, „Śląsk” Wydawnictwo Naukowe, Stowarzyszenie Inicjatyw Wydawniczych, s. 226–245.

22 R. Lewicki, 2000: *Obcość w odbiorze przekładu*. Lublin, Wydawnictwo UMCS, s. 20.

obecna jest stylizacja gwarowa w tekście źródłowym. Zarówno teoretycy, jak i praktycy przekładu znajdują czasami uzasadnienie dla neutralizacji tekstu wyjściowego. Ma to miejsce najczęściej w sytuacji, w której w kulturze docelowej brak odmiany językowej, która miałaby podobny status, pełniłaby podobną rolę itp. Na ten problem zwraca uwagę między innymi Monika Adamczyk-Garbowska: „Trudnym problemem [...] dla tłumacza [...] są dialekty i slangi. Często nie można oddać charakteru danej mowy ze względu na brak kulturowego odpowiednika w języku przekładu [...]. W takich przypadkach tłumacz najczęściej szuka rozwiązań pośrednich, stosując lekką stylizację”²³. Drugim argumentem jest tradycja używania skonwencjonalizowanych środków wyrazu w procesie tłumaczenia na dany język (np. hiperonimów), co wśród tłumaczy budzi czasami daleko idącą ostrożność i zachowawczość²⁴. Istnieją jednak i bardziej radykalne stanowiska dotyczące przekładu elementów dialektalnych w tekście literackim, np. Nevenka Košutić-Brozović twierdzi, że w przypadku tłumaczenia takich elementów w tekście napisanym w języku ogólnym/standardowym „prevodilac u načelu ne bi smio imati slobodu izbora ukoliko želi ostati vjeran originalu, jer su sve te interpolacije integralan dio stilske strukture originalnoga teksta [...] prevodilac nema slobode izbora da li da te elemente zanemari ili ne, a preostaje mu samo slobodan izbor kako da ih izrazi”²⁵.

Antoine Berman wyróżnia szereg tendencji „odwodzących przekład od jego właściwych założeń”. Na deformację tekstu wpływają według niego: racjonalizacja, objaśnienie, wydłużenie, uszlachetnienie lub wulgaryzacja, zubażanie jakościowe, zubażanie ilościowe, niszczenie rytmu, niszczenie ukrytych sieci znaczeniowych, niszczenie systematyczności językowych, niszczenie sieci elementów rodzimych lub ich egzotyzacja, niszczenie zwrotów i wyrażeń idiomatycznych, zacieranie superpozycji języków²⁶. Berezowski podkreśla natomiast, że zastąpienie wariantu niestandardowego językiem standardowym zaciera jego cechy deiktyczne, które umiejscawiają postać w określonym środowisku. Standardyzacja języka doprowadza do sytuacji, w której postaci przestają się wyróżniać i zaczynają funkcjonować w innym, szerszym, powszechnym, ogólnym kontekście²⁷.

23 M. Adamczyk-Garbowska, 1988: *Polskie tłumaczenia angielskiej literatury dziecięcej. Problemy krytyki przekładu*. Wrocław, Ossolineum, s. 33.

24 K. Dębska, 2012: *Tekst polifoniczny jako przedmiot tłumaczenia literackiego*. Warszawa, Instytut Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego, s. 67.

25 N. Košutić-Brozović, 1972: *O problemu prevođenja s dijalekata*. „Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu”, vol. 3 (3), s. 101.

26 A. Berman, 2009: *Przekład jako doświadczenie obcego*. U. Hrehorowicz, tłum. W: P. Bukowski, M. Heydel, red.: *Współczesne teorie przekładu. Antologia*. Kraków, Znak, s. 251—253.

27 L. Berezowski, 1997: *Dialect...*, s. 51.

Cytowana „lekką stylizacją” może polegać np. na zastosowaniu innego kodu językowego, który odbiega od standardowej odmiany języka, lub wyrażen, które są w sprzeczności z normą językową. Użycie tego typu elementów, stojących w wyraźnej opozycji do odmiany standardowej, może być narzędziem do uzyskania ekwiwalencji funkcjonalnej, na co zwraca uwagę Lewicki, pisząc: „Stylistyczna ekwiwalencja przekładu, będąca komponentem jego funkcjonalnej adekwatności, zakłada funkcjonalną równowartość elementów oryginału i przekładu, opartą na obiektywnym istnieniu możliwych do określenia i zbadania funkcji komponentów tekstu”²⁸.

W powieści Kuczoka stylizowane wypowiedzi są elementem charakterystyki bohaterów, ich zachowań, preferencji, pochodzenia itp. Wypowiedzi Alfonsa mówiącego gwarą śląską różnią się od wypowiedzi starego K., który wplata do swojego języka jedynie pojedyncze gwarowe elementy leksykalne, czy chuliganów z ulicy Cmentarnej, którzy przeklinają w specyficzny sposób. Intencja autora jest zatem bardzo wyraźna.

Tymczasem w replikach tłumaczonych na język chorwacki użyta została neutralna odmiana języka standardowego. W chorwackim przekładzie można zatem odnaleźć przykłady uszlachetniania i zubożenia jakościowego, które opierają się na niedopasowaniu rejestru językowego tłumaczenia w stosunku do tekstu wyjściowego, np.:

Weż ino zaś tam dobrze polic, wiela nom brakuje do wykłudzynio, bo ja tego dugo nie strzymia. (s. 14)

Treba samo dobro izračunati koliko nam još nedostaje da se odselimo, jer nećemo još dugo izdržati. (s. 12)

Łodstow już, chopie, ta gorzoła, byda ci pivo przynosić. (s. 17)

Dosta više, čovječe, te votke, donijet ću ti pivo. (s. 14)

Rychtuj dziołcha, dobry rosół. (s. 19)

Djevojko, napravi dobru juhu. (s. 17)

Wszystkie przytoczone tłumaczenia są zdaniami należącymi do stylu formalnego standardowego języka chorwackiego. Formalność ta przyczynia się do zmniejszenia aspektu emocjonalno-ekspresywnego wypowiedzi źródłowej. Jest to widoczne szczególnie w przypadkach, w których nagromadzone w zdaniu dialektyzmy (np. *ino, polic, wiela, nom, wykłudzynio, strzymia, łodstow, chopie, gorzoła, byda przynosić, dziołcha*) i potoczmy (np. *zaś*, konstrukcja *weż +*

28 R. Lewicki, 1986: *Przekład wobec zjawisk podstandardowych. Na materiale polskich przekładów współczesnej prozy rosyjskiej*. Lublin, Wydawnictwo UMCS, s. 87.

czasownik w trybie rozkazującym, *rychtować*) nie mają w przekładzie żadnych nacechowanych stylistycznie odpowiedników.

Co więcej, w przekładzie występują również fragmenty odbiegające od żywego języka, cechujące się nienaturalnością, sprawiające wrażenie sztuczności²⁹, np.:

Maltretować tylko umiesz, tak cie wychowała na gruchlika ta twojo matka, jyndza!!! (s. 73)

Samo znadeš zlostavljati, tako te je za zlostavljača odgojila ta tvoja mater, kvočka!!! (s. 65)

Te, kowboj, ciulowy mosz kapelusz. (s. 82)

Ti, kauboju, imaš jeftin šešir. (s. 71)

[...] tyn kinoaparāt richtich tyła wort, wiela ło nim godajom. (s. 23)

[...] taj kino-uređaj stvarno toliko vrijedi, koliko govore. (s. 21)

W pierwszym przykładzie występuje wyraz *znadeš* należący do chorwackiego języka literackiego. Jest to forma 2 os. lp. od czasownika *znati*, która jest typowa dla literatury dawnej (szczególnie dla tekstów poetyckich), w związku z tym jest nacechowana archaicznie i dodatkowo regionalnie. W drugim przykładzie forma mianownikowa w funkcji wołacza (*kowboj*) została przetłumaczona za pomocą wołacza (*kauboju*), a zatem formy literackiej i hiperpoprawnej. Takie rozwiązanie translatorskie pojawia się w przekładzie stosunkowo często, np.: *dziolcha* (s. 19) / *djevojko* (s. 17), *starzik* (s. 21) / *djedice* (s. 19), *cera* (s. 36) / *kćeri* (s. 32), *synek* (s. 64) / *sine* (s. 56). Rozwiązanie to jest dyskusyjne z uwagi na fakt, że zarówno w języku polskim, jak i w języku chorwackim występuje tendencja do zaniku form wołacza na rzecz form mianownikowych, szczególnie w stylu potocznym. W trzecim przykładzie pojawia się natomiast termin z zakresu kinematografii (*kino-uređaj*), który występuje w zasadzie wyłącznie w stylu naukowym lub administracyjnym. Jego potocznym odpowiednikiem jest natomiast rzeczownik *aparāt*.

Neutralizacja elementów dialektalnych w przekładzie doprowadziła do tego, że stylizacja gwarowa obecna w oryginale jest w chorwackiej translacji niezauważalna. Jedynym wyznacznikiem potoczności, którą można w tłumaczeniu uznać za substytut regionalności, są: wulgaryzmy, np. *Ti smrdljivi kurvišu!* (s. 66), *jebó te* (s. 77, 78), *guzica* (s. 20); leksyka nacechowana pejoratywnie, np. *Ništarijo* [...], *tikvane*, *mulcu* [...], *Idiote!* (s. 65); kolokwializm *švapski* (s. 32); jeden wyraz należący do slangu *šprehati* (s. 31) i partykuła wzmocniająca

29 W podanych przykładach można zaobserwować nieprawidłowości innego typu, jednak przykładowe błędy wynikające z niezrozumienia tekstu lub jego błędnej interpretacji omówiono w dalszej części.

ta (s. 14), wyraz książkowy, nacechowany archaicznie, a współcześnie również regionalnie.

Niszczenie wewnętrznego usystematyzowania tekstu związane jest z jego percepcją. Pojawia się ryzyko, że czytelnik przekładu nie odbierze go jako prawdziwy, trudno bowiem wyobrazić sobie przykładowo postaci z marginesu społecznego posługujące się nienagannym językiem ogólnym (standardowym). Warto również wspomnieć, że brak stylizacji językowej w przypadku replik bohaterów niweluje różnicę nie tylko pomiędzy językami postaci, lecz także pomiędzy wypowiedziami bohaterów a częścią narracyjną. Zabieg tak szerokiej neutralizacji wyznaczników nacechowania stylistycznego, jaka występuje w chorwackim przekładzie, nie ma zatem żadnego uzasadnienia.

W odróżnieniu od tłumacza chorwackiego tłumacz serbski podejmuje dialog z tekstem źródłowym, stosując określone zabiegi stylizacyjne. Za pomocą niejednorodnych elementów językowych zaznacza odmiennosć języka bohaterów.

Wykorzystuje w tym celu właściwości artykulacyjne języka serbskiego, które sugerują potoczną wymowę, np.:

- redukcja samogłosek, np. *otišo bez kape* (s. 14) zamiast *otišao*;
- redukcja spółgłosek w nagłosie, wygłosie i śródgłosie, np. *a 'el me voleš?* zamiast *jel* (s. 18), *ti će' mene pretiš?* (s. 62) zamiast *ćeš*, *Je'm ti* (s. 73) zamiast *Jebem ti*, *'aj mi rekni kak'o je svetlo* (s. 79) zamiast *daj, kakvo*;
- wymowa bez pauzy pomiędzy wyrazami, np. *ja-će-ti-dam!!!* (s. 63) zamiast *ja će ti dam!!!*

Na poziomie leksykalnym tłumacz wprowadza słownictwo nacechowane regionalnie (przede wszystkim z południowej Serbii i Wojwodiny) lub środowiskowo, przy czym nie przypisuje on języka bohaterów do konkretnego regionu Serbii, lecz tworzy formę eklektycznego idiostylu. Wykorzystuje w tym celu np.:

- dialektyzmy, np. *kijamet* 'nevrijeme, nepogoda' (s. 14), *a 'el me voleš?* (s. 18);
- kolokwializmy, np. *šprehati* 'govoriti' (s. 31);
- wulgaryzmy i przekleństwa, np. *ti vražji kurvaru* (s. 63), *kolero vražija* (s. 67);
- potoczne związki frazeologiczne, np. *imati pundravce u guzici* 'wiercić się' (s. 31).

Wyraz *kijamet* jest orientalizmem nacechowanym regionalnie, a forma *voleš* jest charakterystyczna wyłącznie dla dialektalnej koniugacji czasownika *voleti*. Nacechowanie kolokwialne i archaiczne ma także forma przymiotnika dzierżawczego *vražija* stworzona przez sufiksację od rzeczownika *vrag*, jej neutralnym odpowiednikiem jest forma *vražja*.

Serbski tłumacz wykorzystuje również tłumaczenie częściowe, zachowując niektóre wyrazy z języka niemieckiego lub je w niewielkim stopniu modyfikując, np. *bratkartofle* (s. 64) / *brotkartofle* (s. 53).

Rzadziej występującymi nośnikami stylizacji są modyfikacje na płaszczyźnie składniowej, np.:

- formy czasu przeszłego tworzone bez czasownika posiłkowego, np. *otišo bez kape* (s. 14) zamiast *otišao je bez kape*;
- dialektalna rekcja czasownika, np. *ti će' mene pretiš?* (s. 62) zamiast *meni pretiš*.

W tłumaczeniu serbskim można zatem odnaleźć elementy substytucji (podstawienia), w której kolokwializacja tekstu przejmuje rolę dialektyzacji w tekście oryginalnym. Jest to uzasadnione rozwiązanie pod warunkiem, że — tak jak ma to miejsce w przypadku serbskiego tłumaczenia — kolokwializacja będzie oparta na tych elementach języka potocznego, które są utrwalone wśród odbiorców tekstu docelowego. W takiej sytuacji nie będzie im groziła dezaktualizacja, a stylizacja potoczna nie nabierze po pewnym czasie cech archaizacji. Wszystkie wyznaczniki stylizacji zastosowane przez tłumacza występują jednak w mniejszej liczbie, niż ma to miejsce w tekście oryginalnym.

W powieści Kuczoka pojawia się kilka nazw realiów odnoszących się do Śląska, które dla tłumaczy stały się sporym wyzwaniem. Wyzwanie to jest związane z różnicami kulturowymi lub lukami widocznymi dopiero wówczas, gdy dane kultury zetkną się ze sobą. Vladimir Ivir wskazuje, że tego typu luki są wynikiem dwóch zjawisk: braku elementu w danej rzeczywistości pozajęzykowej lub różnic dotyczących leksykalizacji rzeczywistości pozajęzykowej³⁰.

Wśród technik tłumaczenia nazw realiów wymienia się najczęściej:

- ekwiwalenty, które z reguły przybierają formę wyrażenia zapożyczonego, ale znanego odbiorcy tekstu docelowego i znajdującego się w słownikach;
- barbaryzmy, czyli zapożyczenia doraźne, przeniesione z języka źródłowego w formie oryginalnej (transpozycja) lub zmodyfikowanej (adaptacja fonetyczna i/lub morfologiczna);
- neologizm tłumacza, czyli nowa jednostka językowa stworzona zgodnie z modelami derywacyjnymi funkcjonującymi w języku docelowym;
- tłumaczenie opisowe (peryfraz);
- przypis tłumacza, będący najczęściej połączeniem barbaryzmu i tłumaczenia opisowego;
- tłumaczenie przybliżone (aprosymacja), czyli zastosowanie nazwy określającej zupełnie inny obiekt od tego, o którym mowa w tekście oryginalnym, ale w jakimś stopniu do niego podobny (ze względu na wygląd, funkcję, rolę itp.);

30 V. Ivir, 1987: *Procedures and Strategies for the Translation of Culture*. „Indian Journal of Applied Linguistics”, t. 13 (2), s. 36–37.

- generalizację, czyli użycie nazwy bardziej ogólnej lub hiperonimu;
- opuszczenie³¹.

W powieści pojawiają się nazwy typowych śląskich potraw: *panczkraut* (s. 64), *wodzionka* (s. 64) i *bratkartofle* (s. 64), oraz *karta ge* (s. 78), czyli tzw. karta górnika, związana ze szczególnymi przywilejami górników w czasie PRL-u³². W obydwu przekładach zastosowano różnorodne techniki tłumaczenia nacechowanych kulturowo elementów.

Panczkraut, in. *ciapkapusta*³³, to nazwa tradycyjnej potrawy składającej się z gotowanej kiszzonej kapusty wymieszanej z tłuczonymi ziemniakami, podawanej jako dodatek do mięs. Jej śląska nazwa pochodzi od niemieckich wyrazów: *panschen* „rozcieńczać” i *das Kraut* „kapusta”, co ilustruje ogólny sposób jej przyrządzania. W obu tłumaczeniach zastosowano adaptację fonetyczną, nazwa została przeniesiona z języka oryginału i zapisana fonetycznie: w języku chorwackim jako *Pančkraut*, a w języku serbskim jako *pančkraut*. Z kontekstu jasno wynika, że mowa o potrawie, jest zatem zupełnie niezrozumiałe, dlaczego w chorwackim tłumaczeniu wyraz ten zapisano wielką literą i opatrzone przypisem: „Pogrdan naziv za šleske Nijemce, pol. Pogardliwe określenie śląskich Niemców [sic!]”. *Wodzionka* to nazwa zupy przyrządzanej z chleba pokrojonego w kostkę, czosnku oraz masła lub smalcu, które zalewa się wrzącą wodą. Tłumacz chorwacki pominął fragment tekstu, w którym występuje obca dla niego nazwa. Opuszczenie jest z reguły uważane za ostateczne rozwiązanie i za dowód porażki tłumacza. W rzadkich sytuacjach, w których opuszczony element nie narusza istoty tekstu oryginalnego lub jego przekład nigdy nie będzie zadowalający, może stanowić optymalne rozwiązanie. Z uwagi na fakt, że w powieści mowa o ciężkich warunkach życia i skromnym wyżywieniu, które symbolizuje śląska zupa, a także ze względu na pokrewieństwo językowe i kulturowe niniejsze opuszczenie nie ma uzasadnienia. Tłumacz serbski użył zestawienia *vodena čorba* „zupa z wody”. Neologizm tłumacza jest nowym elementem w kulturze docelowej, ale jego znaczenie jest całkowicie czytelne, ponieważ zawiera również elementy parafrazy. Nieporozumieniem jest także tłumaczenie nazwy *bratkartofle* (s. 64) na język chorwacki jako *pire-krumpir*

31 Por. N. Pavlović, 2015: *Uvod u teorije prevodenja*. Zagreb, Leykam, s. 73—82; R. Lewicki, 2017: *Zagadnienia lingwistyki przekładu*. Lublin, Wydawnictwo UMCS, s. 249—263.

32 Szerzej o przywilejach socjalnych w górnictwie zob. A. Przybyłka, 2018: *Przywileje socjalne związane z pracą w górnictwie*. „Studia Ekonomiczne. Zeszyty naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, nr 353, s. 48—58.

33 W regionie śląskim funkcjonuje wiele form nazw tej potrawy (np. *pańczkraut*, *ciapkraut*), podobnie jak przepisów na jej przygotowanie. W 2010 roku wpisano ją na listę produktów tradycyjnych (por. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/ciapkapusta> [dostęp: 13.12.2021]).

(s. 56). *Bratkartofle* to inaczej zasmażane ziemniaki, danie bardziej pożywne i droższe od *wodzionki*, ale z pewnością nie można go porównać z wykwintnym ziemniaczanym purée. W serbskim przekładzie tłumacz ponownie posłużył się adaptacją fonetyczną *brotkartofle* (s. 53), która jest czytelna ze względu na kontekst i na kalkę z języka niemieckiego (*braten* „piec, smażyć”, *der Kartoffel* „ziemniak”).

Niezależnie od przyjętej przez tłumaczy strategii w obu przekładach pojawiają się błędy translatorskie, które wynikają z niezrozumienia tekstu wyjściowego. W wersji chorwackiej takich sytuacji jest więcej. Przykładem znacznej deformacji semantycznej oryginału w chorwackim tłumaczeniu jest następujący fragment:

[...] gdzie na stole leżała kartka z wypisaną przez panią Spodniakową listą strat dziennych, a to, że „ciepli hercka, aż kwiotki spadli, łokno i doniczka nowo łodlicz”, a to że drzwi trzeba odmalować, bo „podrapali, pierony, nożami, abo cym”, nieodmiennie zaś pod tą wyliczanką pani Spodniakowa zapytywała: „Weź ino zaś tam dobrze polic, wiela nom to brakuje do wykłudzynio, bo jo tego dłuگو nie strzymia” [...]. (s. 12)

[...] gdje je na stolu ležala poruka koju je napisala gospođa Hlačić s popisom dnevnih zadataka kao „kupiti svježu zemlju, jer je cvijeće uvelo, tanjurice i nove lonce“, kao trebalo bi nanovo obojiti vrata, jer su „izgrebana od nogu ili čega već“, dok se, pak, ispod svih tih nabranja gospođa Hlačić pitala: „Treba samo dobro izračunati koliko nam još nedostaje da se odselimo, jer nećemo još dugo izdržati“ [...]. (s. 12)

W tekście oryginalnym mowa o szkodach wyrządzonych przez chuliganów, którzy raz rozbili szybę w oknie, rzucając w nią kamieniem, drugim razem podrapali drzwi, prawdopodobnie nożami. Dla pani Spodniakowej takie sąsiedztwo i warunki życia są nie do zniesienia, ciągle zatem wypytuje swojego męża, kiedy będą mogli wyprowadzić się z ulicy Cmentarnej. W tłumaczeniu na język chorwacki pani Spodniakowa zostawia mężowi kartkę z listą codziennych zadań do wykonania (mąż ma kupić świeżą ziemię, bo kwiatki zwiędły, podstawki i nowe doniczki; ma pomalować drzwi, bo ktoś je czymś porysował) i z wiadomością, że trzeba dobrze policzyć, ile pieniędzy brakuje im jeszcze do wyprowadzki, bo w takich warunkach już długo nie wytrzymają. Trudno znaleźć uzasadnienie całkowitej modyfikacji fragmentu, który opisuje, po pierwsze, warunki życia na ulicy Cmentarnej, a po drugie — osobiste pragnienia pani Spodniakowej.

Fragment ten okazał się również pułapką dla tłumacza serbskiego (choć nie w tej mierze, co dla chorwackiego). *Wykłudzynie*, które pojawia się w tekście powieści i oznacza ‘wyprowadzkę’ (od *wykludzić sie* ‘wyprowadzić się’), zostało

przetłumaczone jako *lenoleum* ‘wykładzina’. Jest to przykład zasugerowania się wartością brzmieniową wyrazu (*false friends*), co w przypadku języków pokrewnych zdarza się stosunkowo często.

Język używany przez bohaterów w przekładzie nie może być rzeczywistym językiem, bez względu na to, o jakim kodzie niestandardowym mowa. Nie jest nim przecież również stylizacja w tekście źródłowym. Powinien on jednak stanowić spójny i konsekwentny system stosowany przez tłumacza.

W przekładzie chorwackim nie wykorzystano żadnej z sugerowanych w literaturze przedmiotu metod, które zastąpiłyby tak daleko idącą neutralizację tekstu. W rezultacie doszło do manipulacji tekstem, polegającej na tłumaczeniu nacechowanych stylistycznie jednostek za pomocą standardowych form językowych całkowicie pozbawionych konotacji. W wyniku standaryzacji tekstu i ze względu na brak wyraźnych sygnałów obcości, które są obecne w tekście źródłowym, zupełnie przemilczano intencję autora oryginału.

Serbski przekład wypowiedzi w gwarze śląskiej jest przykładem ekwiwalentnego tekstu wtórnego w stosunku do replik w oryginale. Mimo że tłumacz posłużył się niejednorodnym zbiorem środków stylizacji językowej (gwarowej i kolokwialnej), uzyskał stosunkowo wysoki stopień ekwiwalencji funkcjonalnej, tj. wrażenie niestandardowości, w niektórych przypadkach także gwarowości, a w rezultacie również autentyczności języka poszczególnych postaci.

Literatura podmiotowa

Kuczok W., 2003: *Gnoj*. Warszawa, W.A.B.

Kuczok W., 2005: *Glib*. A. Cvitanović, tłum. Zagreb, Hrvatsko filološko društvo.

Kučok V., 2006: *Pogan*. M. Duškov, tłum. Beograd, Laguna.

Literatura przedmiotowa

Adamczyk-Garbowska M., 1988: *Polskie tłumaczenia angielskiej literatury dziecięcej. Problemy krytyki przekładu*. Wrocław, Ossolineum.

Bachtin M., 1970: *Epos a powieść (o metodologii badania powieści)*. J. Baluch, tłum. „Pamiętnik Literacki”, t. 61, z. 3, s. 203—230.

Berezowski L., 1997: *Dialect in Translation*. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

- Berman A., 2009: *Przekład jako doświadczenie obcego*. U. Hrehorowicz, tłum. W: P. Bukowski, M. Heydel, red.: *Współczesne teorie przekładu. Antologia*. Kraków, Znak.
- Dębska K., 2012: *Tekst polifoniczny jako przedmiot tłumaczenia literackiego*. Warszawa, Instytut Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego.
- Dubisz S., 1986: *Stylizacja gwarowa w polskiej prozie trzydziestolecia powojennego (nurt ludowy w latach 1945—1975)*. Wrocław, Ossolineum.
- Dubisz S., 1996: *O stylizacji językowej*. „Język Artystyczny”, nr 10, s. 11—23.
- Hejnowski K., 2015: *Iluzja przekładu*. Katowice, „Śląsk” Wydawnictwo Naukowe, Stowarzyszenie Inicjatyw Wydawniczych.
- Ivir V., 1987: *Procedures and Strategies for the Translation of Culture*. „Indian Journal of Applied Linguistics”, t. 13 (2), s. 35—46.
- Katnić-Bakaršić M., 2007: *Stilistika*. Sarajevo, Ljiljan.
- Klemensiewicz Z., 1961: *Jak charakteryzować język osobniczy?* W: Z. Klemensiewicz: *W kręgu języka artystycznego i literackiego*. Warszawa, PWN, s. 204—214.
- Košutić-Brozović N., 1972: *O problemu prevođenja s dijalekata*. „Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu”, vol. 3 (3), s. 97—106.
- Lemp E., [online]: *Wojciech Kuczok*. Dostępne w Internecie: <https://instytutk.siazki.pl/literatura,8,indeks-autorow,26,wojciech-kuczok,111.html?filter=K> [dostęp: 20.12.2021].
- Lewicki R., 1986: *Przekład wobec zjawisk podstandardowych. Na materiale polskich przekładów współczesnej prozy rosyjskiej*. Lublin, Wydawnictwo UMCS.
- Lewicki R., 2000: *Obcość w odbiorze przekładu*. Lublin, Wydawnictwo UMCS.
- Lewicki R., 2017: *Zagadnienia lingwistyki przekładu*. Lublin, Wydawnictwo UMCS.
- Pavlović N., 2015: *Uvod u teorije prevođenja*. Zagreb, Leykam.
- Przybyłka A., 2018: *Przywileje socjalne związane z pracą w górnictwie*. „Studia Ekonomiczne. Zeszyty naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, nr 353, s. 48—58.
- Simeon R., 1969: *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Zagreb, Matica hrvatska.
- Sławiński J., red., 1976: *Słownik terminów literackich*. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, Ossolineum.
- Wilkoń A., 1999: *Problemy stylizacji językowej w literaturze*. W: A. Wilkoń: *Język artystyczny. Studia i szkice*. Katowice, „Śląsk”, s. 91—114.
- Wilkoń A., 2000: *Typologia odmian językowych współczesnej polszczyzny*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Winiarska I., [online]: *Cechy językowe dialektu śląskiego*. W: H. Karaś, red.: *Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe*. Dostępne w Internecie:

- <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=opis-dialektow&l2=dialekt-slaski&l3=dialekt-slaski-charakterystyka> [dostęp: 13.12.2021].
- Witosz B., 2009: *Dyskurs i stylistyka*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Wyderka B., 2017: *O stylizacji gwarowej dyskusyjnie (na materiale wybranych utworów współczesnej prozy polskiej)*. „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, t. 64, s. 333—351.
- Wyderka B., 2019: *Ogólnopolska kariera śląskiego wulgaryzmu*. „Gwary Dziś”, z. 11, s. 153—162.
- Wyderka B., 2020: *Gwara w twórczości nowej fali prozaików śląskich: Wojciech Kuczok i Szczepan Twardoch*. „Stylistyka”, t. 25, s. 409—427.
- Zdunkiewicz-Jedynak D., 2008: *Wykłady ze stylistyki*. Warszawa, PWN.

Paulina Pycia-Kośćcak, Nikola Kośćcak

Gnój Wojciecha Kuczoka u hrvatskom i srpskom prijevodu, ili dvije strategije prevođenja šleskog dijalekta

SAŽETAK | U radu se analiziraju strategije i tehnike prevođenja šleskog dijalekta kao posebnog jezičnog koda i naziva kulturno specifičnih elemenata vezanih uz Šlesku na hrvatski i srpski jezik. U obzir se uzimaju replike likova romana *Gnój* Wojciecha Kuczoka (hrv. *Glib*, srp. *Pogan*) koje je autor posebno istaknuo u tekstu pomoću navodnika, drugim riječima „živi šleski govor“. Polazišna je točka definiranje stilizacije književnog teksta u stručnoj literaturi, a potom slijedi prikaz posebnosti dijalektizacije u izvornom tekstu romana. Nadalje se opisuju, uspoređuju i ocjenjuju metode stilizacije teksta koje su prisutne u hrvatskom i srpskom prijevodu. Na osnovi prikupljenih podataka hrvatsku se strategiju prevođenja zbog potpune neutralizacije može opisati kao „prešućivanje“, dok je srpska strategija prevođenja svojevrsan „dijalog“ s originalnim tekstom, u kojemu se rabi supstitucija temeljena na kolokvijalizaciji i djelomičnoj dijalektizaciji idiostila likova.

KLJUČNE RIJEČI | prevođenje dijalekta, stilizacija, idiostil, poljski jezik, hrvatski jezik, srpski jezik

Paulina Pycia-Kośćcak, Nikola Kośćcak

Wojciech Kuczok's *Gnój* in Croatian and Serbian Translation: Two Strategies for Translating the Silesian Dialect

SUMMARY | This paper analyzes the strategies and techniques of translating the Silesian dialect as a special language code and the names of culturally specific elements related to Silesia into Croatian and Serbian. Replicas of Wojciech Kuczok's novel *Gnój* (Croatian: *Glib*, Serbian: *Pogan*) are taken into account, which the author highlighted in quotation marks, in other words, “living Silesian speech”. The methods of stylization of the text present in Croatian and Serbian translations are further described, compared and

evaluated. The starting point is the definition of the stylization of the literary text, followed by a presentation of the peculiarities of dialectization in the original text of the novel. Furthermore, the methods of text stylization present in Croatian and Serbian translations are described, compared and evaluated. Based on the collected data, the Croatian translation strategy can be described as “silencing” due to complete neutralization, while the Serbian translation strategy is a kind of “dialogue” with the original text, which uses substitution based on colloquialization and partial dialectization of character idiosyncrasies.

KEYWORDS | dialect translation, stylization, idiostyle, Polish language, Croatian language, Serbian language

PAULINA PYCIA-KOŠČAK | dr nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa, adiunkt w Instytucie Językoznawstwa Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się na: językoznawstwie kontrastywnym, szczególnie chorwacko-polskim, socjolingwistyce, a także ekwiwalencji przekładowej i glottodydaktyce. Autorka monografii pt. *Pleć a język (na materiale współczesnego języka polskiego i chorwackiego)*, powstałej na podstawie rozprawy doktorskiej (2011), i ponad 30 artykułów naukowych. Współredaktorka dwóch tomów zbiorowych o Chorwacji lat siedemdziesiątych (2010) i osiemdziesiątych (2011) oraz tomu pokonferencyjnego *Periferno u hrvatskom jeziku, kulturi i društvu* (2021).

NIKOLA KOŠČAK | doc. dr hab. w Katedrze Stylistyki Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu w Zagrzebiu. Jego zainteresowania naukowe koncentrują się na: stylistyce prozy narracyjnej, współczesnej chorwackiej prozie narracyjnej, żargonie i slangu, języku potocznym, grafostylistyce i teorii stylu. Autor książki *Šrajbenzi spiku? Stilovi hrvatske žargonske i žargonizirane proze 1990-ih i 2000-ih* (2018).